

HRVATSKI KNJIŽEVNI EKSPRESIONIZAM I RANO STVARALAŠTVO M. KRLEŽE

(*Stilska formacija u funkciji periodizacije hrvatske književnosti
dvadesetog stoljeća*)

NIKOLA IVANIŠIN

U prvim decenijima dvadesetog stoljeća, u okvirima, hrvatske književne avangarde,¹ okupio se u Krležinoj sjeni niz stvaralački raspoloženih, socijalno, politički, duhovno srodnih autora. Iz užeg Krležina kruga to bi mogli biti: A. B. Šimić, A. Cesarec, U. Donadini, G. Krklec, a iz kruga bližih i daljih prethodnika morala bi se navesti imena: F. Galovića, A. G. Matoša, J. P. Kamova; zatim S. S. Kranjčevića, koji po suštini glavnih svojih pjesama pripada dvadesetom stoljeću, i A. Kovačića, koji svoj život — djelo jest okončano u devetnaestom, ali koji se po specifičnim fragmentima tog djela² smatra začetnikom naše moderne i avangardne književnosti 20. vijeka. Tome — takvu netom označenom proširenom krugu mogao bi se, za razdoblje neposredno nakon prvog svjetskog rata i za prvu polovicu dvadesetih godina, nadodati niz dramskih — u Krležinoj gravitacionoj sferi djelujućih — autora.³

Svi netom imenovani književnici dali su svoj osebujno individualiziran prilog hrvatskoj književnoj avangardi, odnosno hrvatskom književnom ekspresionizmu (u daljnjem tekstu H. K. E.).

A. B. Šimić učinio je to svojom pokretačko-prekretački značajnom pjesničkom zbirkom — *Preobraženja* — pošto je stvaralački prevladao dotadašnje poetičko-poezijske forme — norme, odnose — sheme. A. Cesarcu uspjelo je to u nizu pjesama, kraćih, duljih proza,

¹ Problematiku u vezi s hrvatskim književnim ekspresionizmom nastojao sam obraditi u knjizi *Tradicija, eksperiment, avangarda*, Split, 1975. (u daljnjem tekstu i u ostalim bilješkama T. E. A.) i u raspravi »O hrvatskom književnom ekspresionizmu«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978.

² U predgovoru *Izabranim pjesmama* A. Kovačića, Zagreb, 1908, A. G. M. nazvao je Kovačića »prvim našim modernistom«. U prikazu tih pjesama F. Galović tvrdi da je Kovačić kao pjesnik »prevelik, premoderan, neshvatljiv«!

³ To bi mogli biti sljedeći autori: J. Kulundžić, T. Prpić, R. Habeduš, K. Mesarić, T. Strozi, A. Muratbegović itd. Vidi: B. Hećimović, »Hrvatska dramska književnost između dva rata«, *Rad JAZU* 353/1968.

te zaista originalnom umjetničko-političkom »razapetošću« između F. M. Dostojevskog i V. I. Lenjina. G. Krklec — u svojoj početnoj lirskoj fazi iskazao se kvalitetno novim gradskim lirizmima; U. Donadini krležijanskim — usporedno s Krležom — motivima, prevladavanjem vlastite matoševske faze po totalnim privoljenjem F. M. Dostojevskom. U svojim glavnim proznim ostvarenjima F. Galović uspio je sublimirati kvalitetne Vojnovičeve modernizme, a istodobno navijestiti buduće Krležine avangardizme. Jedinstvena A. G. Matoševa poema »Môra« dočarava autorovo stvaralačko kompletiranje na liniji od »konzervativnih« soneta pa do očito avangardne i zaista jedinstvene poeme, koja je u okviru H. K. E-a osebujno oznamenovan kamen međaš, svojevrsna sinteza inicirajućeg prethodnoga, nagovještaj analize budućeg razvijenijeg književnog ekspresionizma. »Najstrašniji«, tj. najavangardniji pjesnik hrvatski J. P. Kamov nije samo autor poznatih izazovno naslovljenih pjesničkih zbirki nego i njima sličnih manje poznatih, ali ne manje značajnih proznih te dramskih tekstova.

Na smjeni stoljeća kao zaista pouzdan temelj H. K.E-a ustoličen je S. S. Kranjčević koji duboko u dvadeseto stoljeće zrači svojom pjesničkom monumentalnosti, socijalnošću, vizionarstvom, revolucionarnostvom, astralizmom, »budizmom«! Kranjčeviću prethodi A. Kovačić inicirajuće simptomatičnim požarom »registrature«, slično simptomatičnim poetičko-poezijskim koncepcijama sadržanima u začetnički avangardnoj »Metamorfozi«. ⁴

Na liniji od A. B. Š. -evih *Preobraženja* (1920) što znače ekspresionistički novokvalitetan rezultat pa unatrag do A. Kovačićeve »Metamorfoze« (1878), koja bi mogla predstavljati dijalektički zametak takva rezultata, stvoren je niz književnih djela koja po važnim elementima svoje, djelimično već komentirane strukture tvore — bolje reći — »formiraju« osebujno književnohistorijsko j e d i n s t v o — j e d i n s t v a što su neophodna pri stvaranju onog što u suvremenoj nauci o književnosti zovemo stilskom formacijom. ⁵

Evo nekih od tih djela: *Stihovi*, »Na posljednjim tračnicama«, »Zvijer planina« (A. Cesarec); izbor iz *Srebrne ceste*, *Novih pjesama* (G. Krklec); »Đavao gospodina A. Petrovića«, »Dr Kvak«, »Bezdan«, »Gogoljeva smrt« (U. Donadini); »Zaćarano ogledalo«, »Ispovijed« (F. Galović); »Môra« (A. G. M.); *Psovka*, *Ištipana hartija*, »Mamino srce«, »Potres«, »Katastrofa« (J. P. Kamov); »Lucida intervalla«, »Sveljudski hram«, »Prosinačko sunce«, »Na golu sjeđah kamenu«, »Vázija«, (S. S. Kranjčević).

Važni elementi što u nanizanim djelima ili u kontekstu sa sličnim tekstovima spomenutih autora tvore maločas spomenuto j e d i n -

⁴ Vidi literaturu navedenu u bilješci broj 1.

⁵ A. Flaker, *Stilske formacije*, Zagreb, 1976.

⁶ N. Ivanišin, *T. E. A.*, str. 125—134.

stvo — jedinstva mogli bi biti ovi: drukčije koncipiranje pa i uobličavanje trajno pjesničkih motiva: žene, domovine, boga⁶; prihvaćanje novih tzv. civilizacijskih motiva, pa bi u rasponu od Cesarca («Na posljednjim tračnicama») preko Galovića («Ispovijed») pa do Kamova («Katastrofa») moglo biti interesantno uočenje uobličene motiva »j urećeg vlak a«. Osobito je simptomatična obuzetost zagonetnom tzv. trećom životnom dimenzijom, sve tamo od poetiziranih »vampirskih varijacija« A. B. Š-a (dvije varijante pjesme »Vampir«), »đavla« U. Donadinija («Đavao gospodina A. Petrovića) preko »onog u crnini s crvenom ružom« F. Galovića («Ispovijed»), vampira A. G. M-a («Mora») pa do posvudašnjeg »užasnog nećeg« u cjelokupnom životu — djelu J. P. Kamova i znamenito-začetničkog »velikog kostura« S. S. Kranjčevića («Sveljudski hram»).

U navedenima, a i u njima sličnim tekstovima, karakteristična je dotad neuobičajena vizionarska »optika«, estradna »akustika«,⁷ astralna »kozmonautika«, te nimalo božanska, u rasponu od Cesarca pa do S. S. Kranjčevića — posve humanizirana — katkad i profanirana (Kamov) biblijska stilistika — metaforika.

Spominjane autore vezuje srodno socijalno porijeklo, slični životni putovi, žestoka kritičnost prema književnoj i neknjiževnoj zbilji, spontana želja za rušenjem naslijeđenih — suvremenih književnoumjetničkih struktura, pa otuda valjda u njihovim djelima forsiranje slobodnih i simultano ispremiješanih različitih stihova — stilova, smjerova — »izama«!

Očito je da na temelju maločas nanizanih sličnosti — srodnosti — jedinstava može biti govora o već postojećoj, tj. o oformljenoj stilskoj formaciji u hrvatskoj književnosti dvadesetog stoljeća, koju formaciju čine »ti i ti« netom spominjani autori i »ta i ta« maločas navedena djela što sadrže upravo »takva« jasno fiksirana svojstva.

Riječ je tu o već utvrđenom stilskom oformljenju onog što se u suvremenoj znanosti i književnosti naziva H. K. E.,⁸ a u njemu — njime formirana stilaska formacija — mora se to naglasiti — bila bi još cjelovitija, tj. »formiranija« ako bi se povezala s njojzi bar uglavnom, suvremenim i organsko srodnim književnim stvaralaštvom M. Krleže. U djelu ranog Krleže, naime, sadržano je svojevrsno stvaralačko kompletiranje onoga što je u dosadašnjem raspravljanju označeno kao bitno sjedinjavajuće u strukturi H. K. E-a. Sjetimo se samo krležijanskih novokvalitetnih poetiranja spominjanih drukčije uobličeni trajno pjesničkih motiva u liku žene »izvora sviju zala«, domovine — »proklete bolesne

⁷ N. Ivanišin, T. E. A., str. 86—124. i 139—155.

⁸ N. Ivanišin, »O hrvatskom književnom ekspresionizmu«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb 1978.

kuće«, b o g a — »gospodina prvog generala«. ⁹ Ono jest da u okviru H. K. E-a na liniji od Cesarca preko Galovića pa do Kamova postoji književno otkultiviran tzv. civilizacijski motiv »j u r e e g v l a k a«, ali tek je u jurećem »M. A. V.« vozu iz Krležine »Hrvatske rapsodije« takvo kultiviranje doseglo svoj kvalitetan vrhunac, kao što je u odnosu na spomenutu »treću dimenziju« sličan vrhunac dosegnut nerijetko ponavljanim krležijanskim stvaralačkim poetizacijama tajanstvenog »mrkog, groznog, nepoznatog« pa »zagonetnog nekog«, »užasnog nečeg«, njima srodnog ezoteričnog »hrvatskog genija« iz »Hrvatske rapsodije« i jezivog »doktora« iz *Golgote*.

»Optika« — akustika« — kojima je bilo riječi, astralna »kozmonautika«, te biblijska stilistika — metaforika — avangardnoj Krležinoj literaturi kudikamo su izrazitiji. Njegovo radikalno nemirenje s prethodnim i postojećim izraženo je programatski formalno u »Hrvatskoj književnoj laži« godine 1919, a nekako istodobno oživotvoreno je i stvaralački stvarno u slobodnim ritmovima *Ratne lirike* u novokvalitetnom jeziku — stilu *Hrvatskog boga Marsa*, u isto takvom dramsko-teatarskom jeziku-stilu njegovih *Legendi*. Pritom treba naglasiti da Krleža nije stvorio nekoliko pjesama nego »nekoliko« svezaka svoje *Ratne lirike* i u njoj ogleadne pjesničke tvorevine: »Plameni vjetar« i »Razdrti psalam«; on nije napisao par ratnih proznih tekstova nego cijeli ciklus *Hrvatskog boga Marsa* i u njemu reprezentativnu »Hrvatsku rapsodiju«; on nadalje nije oživotvorio jednu-dvije drame, nego dramski repertoar *Legendi* i u njima antologijsko, svjetski čuveno »Kraljevo«.

Zbog svega toga, eto, već fiksirana stilska formacija na liniji od A. B. Š-a, A. Cesarca, U. Donadinija, G. Krkleca, preko F. Galovića, A. G. M-a, J. P. Kamova, pa do S. S. Kranjčevića i A. Kovačića, povezana s Krležinim djelom, djeluje zaista upečatljivo svojom čini se maksimalno mogućom kompletiranošću.

*

U toj — takvoj tako kompletiranoj stilskoj formaciji posebno je valjda zanimljiva u njoj postojeća spontano kreirana poetika,¹⁰ što je kod Krleže — pored ostalog — izražena ovako:

»Stih gori kao sunce i suklja kao plam«

(»Duga stiha«)

»Ja borbe pjevam pjesmu sablasnu!

Ja pjevam pjesmu groblja, rovova i jama«

»Svibanjska pjesma«)

»O žene dajte da pjevam jedan razdrti psalam

užasan, očajan, grozan, bolestan, krvav, nervozan«

(»Razdrti psalam«)

⁹ Vidi bilješku broj 6.

¹⁰ T. E. A., poglavlje »Poetika — poezija«, str. 139—155.

U A. B. Š-a:

»Pjesnici su čuđenje u svijetu
pjesnici su vječno treptanje u svijetu«
(»Pjesnici«)

»Ja pjevam sebe, kad iz crne bezdane i mučne noći«
(»Moja preobraženja«)

Kod F. Galovića:

»Ne razlikujem više što je san, a što java. Sve se predamnom
ispreplelo i smiješalo. Sve je jedno, i u svemu vidim trag
grozovite sumnje što ispunja čitav moj život«
(»Ispovijed«)

»Ja sam govorio nešto, a svi su me slušali bez daha. Moje su riječi
bile pjesma, i čudio sam se kako to samo izlazi iz mene«
(»Ispovijed«)

A. G. Matoša:

»O za ovu patnju nema — nema jamba
Ova tragedija nema ditiramba

Očajnost je plamen te apoteoze
Delirij je vazam te metamorfoze
Iz mene urla otrov ovog svijeta«

(»Mòra«)

U J. P. Kamova:

»Pjevaju usne moje i pjesma je moja psovka
Ona je očaj i bijes i srdžba je u boli njezinoj
Kratka je i mahnita ona ko krik probuđenog u grobu«
(»Finale«)

»Apsurd postaje pjesma moja i nema ludnice za mene«
(»Intermezzo«)

»Reguluj bujicu rijeke
Na korist puka
Al pusti pjesnika pjevat
I urlat vuka«

(»Svakidašnjost«)

S. S. Kranjčevića:

Na osvetu! viknu drugi
»Za Francusku neko viknu
I pokliče: za jednakost i za bratstvo i slobodu«
(»Resurrectio«)

»U rusku viknu noć u cijeli viknu svijet!«
(»Vizija«)

I. A. Kovačića:

»U onom bujnom mladenačkom životu gdje tisneš prve svoje misli u
svijet zaogrnutu obličjem slova možda nezrele — možda pljevu, ali je to
poteklo iz soptećeg vulkana«

(N. Ivanišin, T. E. A., bilj. 2, str. 240)

»A junačka pjesma jeknuti gromom
Pjesma je grom
Pjesma ne grom već vatra ljepote«

(»Metamorfoza«)

Rezimirajmo načas bitne znamenje upravo predočene poetike: »gorenje«, »sukljanje«, »groblja«, »rovovi«, »jame«, »užas«, »očaj«, »groza« (Krleža); »čudenje«, »treperenje«, »pjevanje sebe« (A. B. Š.); »nerazlikovanje sna od jave«, »prepletanje svega«, »govorenje nečega« (Galović); »očajnost«, »delirij«, »metarmofaza«, »urlanje otrova ovog svijeta« (A. G. M.); »psovka«, »bijes«, »krik«, »apsurd«, »urlanje« (Kamov); »vikanje u rusku noć i cijeli svijet« (S. S. Kranjčević); »vulkansko soptanje«, »grom«, »vatra ljepote« (Kovačić)!

Očito je tu riječ o novokvalitetnoj avangardnoj, tj. ekspresionističkoj poetici što sugerira nove sadržaje: »groblja«, »rovove«, »jame«, »užas«, »očaj« itd. (Krleža); »patnju«, »tragediju«, »očajnost«, »delirij«, »otrov« (A. G. M.); »krikove«, »srdžbe«, »apsurde«, (Kamov). Takvi sadržaji nukaju na drukčiji, po mogućnosti djelotvorniji izraz što ne »priznaje« konvencionalne »jambe«, »ditirambe« (A. G. M.), što nije običan nego »razdrt psalam« (Krleža), koji pretpostavlja »miješanje sna i jave«, zasniva se na simultanoj »isprepletenosti svega« (Galović) pa koji kao takav jest »sukljanje« (Krleža), »pjevanje sebe« (A. B. Š.), »urlanje« (A. G. M., Kamov), »vikanje« (Kranjčević), »soptanje«, »gromovito ječanje« (Kovačić).

U tako predočenoj poetici, njome zapravo, oživotvorena je poezija, koja se u relacijama H. K. E-a može otkriti u nizu indikativno-ilustrativnih srodno uobličjenih motiva, kompleksâ, dimenzija.

Osebužno usklađeno »muziciranje na orguljama« jedan je od takvih motiva. U Krležinu »Kraljevu« orgulje »negdje daleko kao da zveče circumdederunt«; u Galovićevoj »Ispovijedi« one »ječe, grme plaču tužnim glasom sudnjeg dana«; u Kamova »orgulje bruje hramom«, kod Kranjčevića »u studnom sveljudskom hramu«, a kod svih zajedno čini se da te orgulje zveče — ječe — bruje slično uštimanu »circumdederunt« melodiju!

Ako je riječ o srodnim potencijalno poetskim stilskim kompleksima, onda je to u okviru H. K. E-a naturalistički kompleks. Vidljiv je on kvantitetno-kvalitetno u stravičnoj zbilji »M. A. V.« vagona iz Krležine »Hrvatske rapsodije«; u Galovićevoj »Ispovijedi« on sadrži tvorničke, gradske tj. ekspresionističke oznake; u A. G. M.-evoj »Môri« dočaran je simbolikom: »gmazova, žaba, zmija, škorpiona« itd.; Kamov ga je izrazio svojevrsnom lirizacijom silovanja, a Kranjčević poznatom evokacijom — slikom »golih djevojčica ispred sita suca«!

U već naznačenim relacijama između Krleže i Kranjčevića isprepleo se pa ukorijenio astralno-kozmički stilski kompleks koji kao da sugerira nove dimenzije — rješenja. Očit je on u *Ratnoj lirici*, *Legendama*, posebno u »Kristoforu Kolumbu«, gdje glavni junak razočaravši se zemljom-globusom želi da plovi prema zvijezdama.

A. B. Š. sugerira »dostojanstven hod« ispod zvijezda, preobražavanje u zvijezde — to je glavna poruka — etika njegovih *Preobraženja!* »Teško, žuto, usijano sunce« iz Galovićevog »Zaćaranog ogledala« nema zaista nikakve veze s tradicionalnim folklorno romantičnim suncem »žarkim — jarkim — ogrijanim«! J. P. Kamov, čini se, jedino je vjerovao u sunce; njegova jedinstveno-optimistička »Pjesma suncu« očit je kontrast Kranjčevićovom »Prosinačkom suncu«, što se organski uklapa u tmurne astralne egzaltacije tog pjesnika koje u znanom liku »zvijezde jedne krvave i male«, »zvjezdanih mirijada«, »svjetlopiša svih neba deveterih«, »alfe u kolima malim predstavljaju osnovu pjesničke astralno-kozmičke dimenzije u okviru H. K. E-a.

*

U povezanosti s Krležinim djelom stilska formacija H. K. E-a jest ukompletirana, poetičko-poezijski intenzivirana, ali definitivno formirana ona nije, jer takvo oformljenje ne treba tražiti samo posredno — u povezanosti s Krležinim djelom — nego i neposredno — u tome samom djelu u onom dijelu Krležina tzv. ranog stvaralaštva koje se u svojoj biti i po važnijim fragmentima ekspresionističkim nazvati može.¹¹

Krleža je, naime, organski bio vezan s autorima — djelima u kojima je tokom ovog raspravljanja bilo riječi. S A. B. Š. -em vezivala ga je istodobna pripadnost nacionalnoj — evropskoj avangardi koja se i grafički mogla predočiti linijom od *Vijavice* — *Juriša* god. 1917—1919. do Krležinog *Plamena* god. 1919, u kojem je surađivao i A. B. Š. S Cesarcem spajao ga je srodan anarho-komunistički pa lenjinistički pogled na svijet, te zajedničko pregalaštvo — suradnja u *Plamenu* i *Književnoj republici*. Preko internacionalno zanimljivog Dostojevskoga mogao mu je biti blizak nacionalno interesantan Donadini. Zajednička ljubav za kajkavštinu približila ga je Galoviću, a za čaroliju gornjeg zagrebačkog grada i A. G. M. -u. Po temperamentu bio je sličan J. P. Kamovu i A. Kovačiću, a po cjelokupnoj duhovnoj strukturi S. S. Kranjčeviću.

Sticajem brojnih okolnosti rani se Krleža nerijetko inspirirao ličnostima — djelima netom evociranih autora, a oni, djelujući neposredno prije ili istodobno s njim, nisu samo stvarali u ovakvoj — onakvoj povezanosti s njegovim djelom nego su po logici spomenutih inspiracija i sami postajali pa postali organskim dijelom toga tj. Krležina djela.

A. B. Š. -ću to se moglo dogoditi apstraktno u liku njemu srodnih — u njegovim *Preobraženjima* variranih — ekspresionistički obilježenih gradskih motiva iz Krležine *Ratne lirike*. Cesarec je veoma

¹¹ N. Ivanišin, »O hrvatskom književnom ekspresionizmu«, poglavlje »Organska povezanost hrvatskog književnog ekspresionizma«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb 1978.

stvarno prisutan u reminiscencijama iz *Davnih Dana*, a još stvarnije u liku Viktora Kuneja iz novele »In extremis«. Donadinijem je prožet znatan dio proznog stvaralaštva ranog Krleže.¹² On u tom stvaralaštvu figurira u slici-prilici Rikarda Harlekinija, kao što J. P. Kamov egzistira u prikazi glavnog junaka iz novele »Hodorlahomor veliki«. G. Krklec oživljen je epizodično u *Vražejem Otoku*¹³ i u ničeanskim Krležinim evokacijama njegove *Srebrne ceste*. U stvaralaštvu ranog Krleže A. G. M. je prisutan bar dvostruko; poticajnom snagom svoje »Mòre«, sličnom snagom svoje tragične životne sudbine — u pjesmi »Tužaljka nad mrtvim tijelom« A. G. M. -a npr.

F. Galović nije samo jedan od inspiratora budućih Krležinih *Balada*, nego i originalan »komentator« još ne postojećeg *Hrvatskog boga Marsa!* Evo tog čudnog Galovićeva »krležijanskog komentara« što bi mogao poslužiti kao moto neposredno predstojećem *Hrvatskom bogu Marsu*:

»Između raskidanih tjelesa vuku se krvave ruke i glave s ranjavim, izderanim licima, a sve je crno, zadimljeno i mutno. Oštri zadah dima napunio je čitavo gledalište i ne da odahnuti, a oni dolje jauču, kolju se zubima; i gaze jedan drugoga. Razmrcvareno klupko mrtvih i živih pretvorilo se u odurnu gomilu mesa koja se valja, grize i izjeda«
(»Ispovijed«)

Ovakve naturalističke slike iz Galovićeve »Ispovijedi« kao da su »preuzete« iz »M. A. V.« vagona još nepostojeće »Hrvatske rapsodije«:

»Jedan starčić crven kao da ga je tko ogulio naslonio se na zid i žmirka držeći u jednoj ruci drveni križ, a u drugoj čislo. U krilu ima šešir do polovice napunjen krajcarama, a usne mu se brzo miču šapćući molitvu. Kraj njega se spustila žena, otkrite glave na kojoj strši tek gdjekoji čuperak kose. Umjesto nosa ima tek dvije modre otečene rupe, uši su joj pune krasta, a gnjile rastočene usne otkrivaju dva reda trulih crnih zubi. Ona pruža ruku preda se, a nokti su joj plavi kao u mrtvaca.«

Cjelokupno Krležino djelo bitno je obilježeno S. S. Kranjčevićem, sve tamo od »Legende«, u kojoj glavni junak »kao da je čitao Kranjčevića«, pa do *Zastava*, gdje glavni junak recitira tog pjesnika. Prisjetimo se samo Kranjčevićem nadahnutih u Krležinom stvaralaštvu nerijetko ponavljanih »in tyranos« varijacija, omiljene lirske sentence »alfe u kolima malim«, mnogolikih »gospodskih kastera«, »slavenske lipe« u koju »zabijaju čavle«, znamenitog »velikog kostura«, te onog »kanibala« što je sa istom slašću »jeo mozak poluboga kao i rep magareći«. ¹⁴

¹² A. Franić, »Ulderiko Donadini«, *Rad JAZU* 365/1972, str. 709—726.

¹³ A. Franić, o. c., str. 715.

¹⁴ I. Frangeš, »Krleža i Kranjčević«, *Forum*, XVI/1977, broj 9.

Kovačića je Krleža pjesnički oživio na pravom mjestu i na najbolji način. To — takvo mjesto jesu *Balade*, a o najboljem načinu neka svjedoče stihovi iz *Balada* u kojima je Kovačić označen kao pjesnički *Vortänzer*, tj. kao »kolovođa« — avangardist:

»V Stenjevcu si gledel poete fiškale
Kaj bili su fortenceri za poetske bale«

(»Planetarijom«)

*

Integriravši u svoje stvaralaštvo glavne predstavnike H. K. E-a, Krleža je pri tom ne samo asimilirao nego i intenzivirao glavna svojstva njihove literature. U publicističkim napisima ranog Krleže kao da je intenziviran ritam davne feljtonistike A. Kovačića. U *Legendama* kao da su »razrađeni« Kranjčevićevi biblijski motivi, njegov astralizam, titanizam. U »Hrvatskoj rapsodiji« zaista je intenziviran naturalistički kompleks, koji je, kako rekosmo otprije, bio zamjetan u Galovićevoj »Ispovijedi«, kao što je motiv sajma, skiciran u »Ispovijedi«, također na svoj način intenziviran u Krležinom »Kraljevu«. Moglo bi se onako »ugrubo« reći da je »Mora« A. G. M. -a poticajno djelovala na cjelokupno stvaralaštvo ranog Krleže; vampir iz »Mora« npr. zalomio se u tom stvaralaštvu u liku »nepoznatog krvnika«, »mrkog, groznog nepoznatog nekog«, »užasnog nečeg« itd.

Uspomoć autorâ iz kruga H. K. E-a Krleža je dosegao jedan od glavnih kvaliteta sveukupne pa i rane svoje literature. Riječ je tu o izgradnji zaista originalnog lika — tipa — karaktera tipično hrvatskog intelektualca-nervčika kojeg je Krleža u liku Pera Orlića (»Hodorlahomor veliki«) stvorio »uspomoć« Kamova; u liku Rikarda Harlekinija (»Smrt Rikarda Harlekinija«) »uspomoć« Donadinija; a u liku Viktora Kuneja (»In Extremis«) »uspomoć« Cesarca. Ostali znameniti nervčiki na liniji od novinara Kraljevića (»Veliki meštar sviju hulja«), kadeta Horvata (»U logoru«) pa do domobrana Račića (»Tri domobrana«), studenta Vidovića (»Baraka Pet be«) itd. nisu valjda stvarani u zrakopraznom prostoru nego i »uspomoć« Krležinih suputnika-supatnika iz razmatranih relacija od tbc »nervčika« A. B. Š-a pa do poludjelog »nervčika« A. Kovačića!

Tako je, eto, stilska formacija H. K. E-a u znatnoj mjeri i na specifičan način uključena pa asimilirana u stvaralaštvu ranog Krleže. Egzistirala je ta formacija — utvrdismo to u početku ovog napisa — i mimo Krležina stvaralaštva, u povezanosti s njim postala je ona čvršća — cjelovitija, a u njemu samom pak ona se u liku organske stvaralačke sublimacije krležijanski individualizirala pa kao takva konačno definirala.

U hrvatskoj književnosti dvadesetog stoljeća to je valjda jedina jedinstveno zaista formirana stilska formacija koja u dijalektici svoje osebuje trostrukosti (bez Krleže, u vezi s njim i u nje-

govu ranom stvaralaštvu) jest i bit će zanimljiva učenjacima u širokim rasponima njihova znanstvenog interesa — na liniji od nastojanja da se utvrdi što idealnija književnohistorijska periodizacija,¹⁵ preko analitičko-sintetičkih napora pa do ovakvih-onakvih interpretacija i u vezi s njima odgovarajućih valorizacija.

Nikola Ivanišin: L'EXPRESSIONISME CROATE ET LA CRÉATION LITTÉRAIRE DU JEUNE KRLEŽA

(«Formation stylistique» et classification dans la littérature Croate XXème siècle)

R é s u m é

La littérature croate, prise dans son ensemble, a connu une évolution irrégulière: c'est une littérature aux formes et aux normes changeantes, aux styles nombreux se côtoyant à la même époque. Aussi, dès qu'il s'agit de pencher sur cette évolution, peut-on difficilement parler de »formation stylistique«. A cela s'ajoute, dans de telles conditions, le problème de la classification d'un style — ou des styles — dans cette littérature où presque rein n'a reçu véritablement une »forme«. De même, c'est une littérature comptant de fortes personnalités qui, dans leurs oeuvres, et à toutes les époques, ont fait la synthèse sur le plan de la création, de tout ce qui apparaissait de plus marquant dans l'évolution irrégulière dont nous avons parlé. De cette manière, ces personnalités ont créé les conditions nécessaires à l'éclosion d'une telle »formation« (M. Držić, Đ. Gundulić, I. Mažuranić, A. Šenoa, A. Kovačić, S. S. Kranjčević, A. G. Matoš, M. Krleža).

Il apparaît en particulier comme évident que le fondateur de la littérature croate du XXème siècle est S. S. Kranjčević qui, dans l'ensemble de son oeuvre, a fait la synthèse des styles poétiques du siècle dernier et a anticipé le style nouveau de notre XXème siècle. Après lui, ce fut A. G. Matoš qui concilia et résolut, au plan de la création, les nombreuses contradictions stylistiques et autres, des croates modernes, au point que dans son oeuvre majeure: *Mora (Cauchemars)*, il nie de la manière la plus remarquable et la plus radicale, à la fois la poétique et la poésie de ces derniers. De ce fait, il a créé les conditions du développement d'une littérature nouvelle, c'est à dire l'Avant-Garde. L'écrivain le plus représentatif d'un tel courant littéraire, est Miroslav Krleža, qui, de 1914 à nos jours, s'imposa par un remarquable effort créateur sur le front le plus large de notre littérature. Cet effort le conduisit jusqu'à un certain degré, à assimiler en les recomposant les anciens style, pour former un nouveau style, proprement »Krlégien«. Ce style a son expressivité, son unité spécifique au sein des contradictions, ses précurseurs et ses satellites, ses détracteurs et ses satellites, ses détracteurs et ses disciples, en sorte que, si dans la littérature croate du XXème siècle, il a été créé un style, c'est celui de la littérature krlégienne, et de la littérature qui lui est organiquement rattachée.

La »formation stylistique« de Krleža se manifeste très clairement dans la littérature du XXème siècle, et nous devons tenir compte de son importance pour une classification.

¹⁵ Radni naslov ove radnje glasio je »Stilska formacija u funkciji periodizacije hrvatske književnosti dvadesetog stoljeća«. U toku rada pokazalo se da je to formacija hrvatskog književnog ekspresionizma, koja je specifično povezana sa stvaralaštvom ranog Krleže i koja je u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća zanimljiva na širem planu, a ne samo na području književnopovijesne periodizacije. Tako je prvobitan naslov — postao podnaslovom ovoga rada.